

9. Bible a literární tradice

Jakub Michálek

9. prosince 2007

Bible založila západní tradici čtení textu (oproti ústním eposům); psané povýšila na úroveň zákona a správné pochopení (interpretace) rozhoduje o spáse čtenáře. Z literárního hlediska se Bible (tj. oba zákony) sestává z **rozličné skupiny žánrů**:

1. **Rodokmeny** v knihách historických zachovávají tradici (Kniha soudců) a spojují skrze posloupnost postav rodově spřízněných příběhy v jedno dílo.
2. **Zákony** předepisují pravidla kultu, tj. požadavky na jednotlivce, čímž se vymezují od ostatního světa (Deuteronomium).
3. **Mýty** popisují základní okamžiky zajímavější lidskou mysl a zasazuje je do obrazu světa (Genesis: mýtus o stvoření světa).
4. **Příslloví** shrnují lidovou moudrost.
5. **Žalmy** buď oslavují Boha nebo si zoufají a prosí Boha o ujištění. Pochyby zobrazují jako přirozenou součást náboženství. Žánrově se blíží písni.
6. **Epištoly** a **milostná poesie** (Píseň písni) zastupují intimnější žánry, přenášejí náboženství přímo ke čtenáři.
7. **Dobrodružné příběhy** (Josef) ožívují vypravování.
8. **Proroctví** plná symbolických obrazů (Zjevení) používají sen jako rámeček a posilují tradici interpretace.

Bible položila základ celým literárním oblastem (apokalyptické žánry podle Daniela a Jana). Snový svět ve Zjevení sv. Jana používá zvláštní emblematiku, která překypuje symboly (pečetě, šelma, symbolika čísel) a často odkazuje ke Starému zákonu. Bible se vyznačuje mimořádnou intertextualitou (v Novém zákoně se často odvolávají na to, co bylo psáno). V pozdějších částech (Lukáš) se často komunikuje se čtenářem („vznešený Teofile“) a vyprávění naznačuje pokrok k literárnosti (větší slovní zásoba a zabydlenost).

Čas Bible se výrazně liší od času indických a jiných mýtů, protože je **lineární** (častý motiv cesty se začátkem a koncem; rámeček stvoření a posledního soudu). Motiv cesty se objevuje také jako rámeček vyprávění (odchod z Egypta) a v Novém zákoně se s cestou pracuje jako s motivem (Kristus je cesta). Prostor se popisuje jen krátce, aby byl přenositelný; přeneseně je prostorem, kde se příběh odehrává, vlastní nitro. Bible používá některé prostory s obvyklou interpretací: poušť (potvrzení volby, pokušení, proměna), jezero (Kristus utiší rozbourané jezero, hloubka, očistění), dům (Ježíš navštěvuje cizí domy, tj. cizí duše). Čas bible je

konkrétnější než mýtické in illo tempore (svět stvořen před 5768 lety) a prostor lze ukotvit k existujícím místům: Golgota, Betlém, řeka Jordán.

Předměty v evangeliích mají **symbolický význam**: obilí a plevel (semínko padá na úrodnou půdu), mletí mouky a chléb (práce), rybaření na jezeře (chytání ryb do sítí jako konverze věřících), lis vína (utrpení). Ačkoliv motivy nejsou složité, otevírají možnost interpretačním hrám. Charakteristická emblematika zahrnuje uzdravování malomocných, nasycení hladových, omývání špinavých, které vystupují jako symboly moci Krista. Zajímavě se evangelia dotýkají hostin (Kána Galilejská, poslední večeře), které lze vnímat symbolicky jako nasycení existenciálního hladu, ale zároveň působí velmi tělesně (pití vína jako krve), a tak se obě roviny prolínají.

Postavy Nového zákona pocházejí z okraje společnosti (celníci, nevěstky, nemocní, pastýři); ti se mají stát příjemcem Božího tajemství, což představuje jeden z **biblických paradoxů**. Božské postavy prožívají lidské utrpení (Marie ztrácí syna, „Odejmi ode mne tento kalich“). Postavy se rozhodují podle svobodné vůle (hříchy krále Davida), neváže je osud ani bohové jako u Homéra. Samotná existence čtveřice evangelií či různé verze příběhů v Legendě Aurei dokládají, že nezáleží na detailním popisu,¹ ale spíše na tom, co se pod ním skrývá. Nutnost rozřešení paradoxů (marnotratný syn, Abraháмова obět', Jób) vyžaduje několikanásobné čtení, takže lze proniknout hlouběji pod povrchní interpretaci. Teď se pokusím ukázat, jak se biblické motivy a postupy používají v současné literatuře.

V *Milované* (podle Písně písní) sice Morrisonová popisuje trojici osudů (se zřejmou podobností Trojici), ale hlavním tématem je osud černošského „lidu“, tedy paralela s izraelským lidem a jeho vyvedením z otroctví. Ani zde nestačí prosté čtení, ale příběh se vrství v interpretačních nánosech určených intertextualitou. Biblické odkazy Morrison využívá, aby se jednoduše vykmihla k vysokému tématu. Příběh se (stejně jako u Bible) odehrává ve známém čase na známém místě. Obraznost využívá tělesnosti gradované až do části napsané podle Písně písní, kde vystupuje Milovaná (mrtvé dítě, přeneseně svědomí) a její matka (paralela složitého vztahu²). Kniha se pokouší imitovat mnohost žánrů Bible experimentální strukturou, ale linearitu zamlžuje složitý syžet. (Jasně ji však potvrzuje všudepřítomné vzpomínání, podobně jako Židé si znovu vzpomínají, že jsou vyvoleným národem.) Milovaná si sice ponechává interpretační otevřenost Bible, ale už jí chybí opravdovost; jazyk se totiž příliš stylizuje do „umění“, jako by autorka chtěla napsat učebnicový příklad literatury. Výrazně vystupuje motiv fyzické cesty, kterou musí hlavní hrdinka vykonat z černošského ranče na sever. Inspirace Bibli se stává explicitní také v následujícím románu.

Avdije, hlavního hrdinu Ajtmatovova *Popraviše*, potrestá Bůh za jeho pýchu (interpretace podle jména-symbolu podle prorocství Abdijášova). Avdij bilancuje na pomezí představy o vlastní vyvolenosti a snahy pomoci ostatním. Biblickou souvislost ozřejmňuje intermezzo, v němž se přeneseme do prostoročasu Bible k Pilátově rozhovoru s Ježíšem. Nabízí se porovnání, kde na jedné straně stojí

¹„Toto se čte ve výše uvedeném apokryfním vyprávění. Zda se sluší opakovat to nahlas, to necht' si rozhodne čtenář — spíš je třeba nechat to být než prohlásit to za pravdu.“ (Legenda Aurea)

²Píseň písní se jednou vykládá jako vztah milenců, jindy jako Krista a církve. Existuje detailní soupis symbolického významu všech předmětů, které se v ní vyskytují. Odtud pramení neurčitá mystika, kterou Morrison využívá k charakteristice neurčitého vztahu ducha (resp. těla) dítěte a matky.

klidný Ježíš a na druhé aktivista Avdij. Protože Ježíš je podle Bible cesta, snaží se Avdij jednat jako on a vyvádět ostatní z (nejen narkotického) hříchu. Jeho snaha vyhlídí vedle zločinného sovětského režimu, který se snaží o totéž, paradoxně (tj. kniha využívá biblického příběhu ke konfrontaci současného tématu). Líčení vrcholí Avdijovým rozhovorem s vůdcem drogového gangu (alegorickým Pilátem, odkaz k Augustinově teorii státu) a jeho ukřižováním lidmi, které se snaží přesvědčit. Typický motiv sklizně nahrazuje bizarní travestie sklizení kopy.

Dalším příkladem odkazu Bible literární tradici jsou *Magorovy labutí písně*, v nichž Jirous kombinuje triviální jazyk a vulgarismy (ironický obraz životní reality valdického žaláře) s vysokým tématem osobního vztahu k Bohu. Navazuje na tradici *žalmů*, v nichž se prosebník pokorně obrací k Bohu a vyjadřuje své pochyby o sobě. Intimní sebereflexi Jirous prokládá ironií i vtipem (které lehce vyvažují vážné téma). Například prosí Boha, aby ho ochránil od pýchy, a v následujícím verši se ironicky naváží do Danta. Na biblickou tradici navazuje zaměřením na předměty (vavříny, oměj) se symbolickým významem. Příběh evangelií využívá i Leonid Andrejev v próze Jidáš Iskariotský. Příběh se odehrává ve stejných podmínkách jako originál, ale Andrejev přidává popis okolní krajiny a doplňuje příběh prvky, které postrádají opory v Bibli. Popisuje například paradox hodu kamenem, zdali může Bůh uzvednout kámen, který stvořil tak, aby ho nikdo nemohl uzvednout. Princip doplnění apokryfními prvky se vyskytuje také ve výše zmíněném Popravišti: autor si vybere kanonizovaný příběh a dotváří ho podle vlastní imaginace.

Texty

Bible, AJTMATOV: Popraviště, JIROUS: Labutí písně, MORRISON: Milovaná, ANDREJEV: Jidáš, Satanův deník .